

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Иван Ванев, Институт за изследване на изкуствата,
за дисертационния труд на проф. д-р Емануел Стефанов Мутафов
„Митрополитският храм „Св. Стефан“ в Несебър и неговият художествен кръг:
културен контекст, интертекстуалност и интервизуалност“

Дисертационният труд на проф. д-р Емануел Стефанов Мутафов е посветен на Новата митрополия в Несебър, която е един изключителен паметник на поствизантийското изкуство в България. Дисертацията е с обем от 407 страници и съдържа пет глави с предговор, заключение, списък на илюстрациите, приложения, иконографски индекс, библиография и резюме на английски език. В текста е включен и богат илюстративен материал.

Работата на проф. Мутафов по Новата митрополия започва през 2019 г., но проучванията му на паметници на църковното изкуство от Несебър имат дългогодишна история. През 2004 г. публикува надписите от църквата „Св. Георги Мали“¹, консултира гръцките текстове от публикациите за Несебър на проф. Георги Геров, участва в издаването на „Корпус на стенописите от XVII век в България“, в който е включена и несебърската църква „Възнесение Христово“ („Св. Спас“)². Важно за връзката му с несебърските паметници е и работата по изданието „Гръцки зографи в България след 1453 г.“³ В този контекст изглежда закономерно, че в основата на дисертационния труд стои огромен масив от разнообразен епиграфски материал. Подробният анализ на създаваните в продължение на столетия надписи от стенописи, икони, архитектурни елементи, надгробия и лапидарни паметници от Новата митрополия е изключителен принос на дисертационния труд. Всички епиграфски елементи в изследването са представени в оригинал, в нормализиран вид и с превод на български. Този своеобразен „корпус на надписите“ в дисертационния труд е поставен в широк исторически, художествен и богословски контекст. В тази връзка са издирени и приведени извори за историята на църквата и на несебърската митрополия, направено

¹ Гергова, И., Е. Мутафов. Стенописите от църквата „Св. Георги Мали“ в Несебър. – Проблеми на изкуството, 1, 2004, 43-55.

² Корпус на стенописите от XVII век в България. С., 2012.

³ Мутафов, Е., И. Гергова, А. Куюмджиев, Е. Попова, Е. Генова, Д. Гонис. Гръцки зографи в България след 1453 г. С., 2008.

е описание на иконографската програма на стенописите, като са потърсени паралели извън съвременната територия на България в Гърция, Албания и Сърбия.

Наред с епиграфския материал от Новата митрополия, проф. Мутафов въвежда уточнения и нови разчитания на надписи от стенописите в църквите „Възнесение Христово“, „Св. Георги Мали“ и „Св. Анастасия“ на едноименния остров до Бургас, като посочва и техните конкретни извори. В проучването на тези църкви е обърнато внимание на историческите сведения и на архитектурните им особености. Представено е ново четене и коментари на надписи от свързаните с църквите иконописни произведения. Важно за бъдещите изследвания е и направената своеобразна „ревизия“ на публикуваните от проф. Иван Карайотов надписи от църквата „Св. Анастасия“, които са разчетени и интерпретирани по нов начин⁴. Така четенето на надписите в настоящата дисертация дава изцяло нов поглед върху съществуващата представа за историята на островния манастир.

Много важен принос на дисертацията е анализът на т.нар. Месемврийска кондика, представен в първа глава. Ръкописът е известен от публикация на П. Чилев от 1908 г., но в настоящия текст за първи път се анализира подробно⁵. Изследването на проф. Мутафов представя ръкописа като изключително важен документ за историята на Южното Черноморие и на градовете Несебър, Поморие и Созопол. Той успява да идентифицира авторите на отделните текстове, сред които е и несебърският митрополит Никифор. Работата с ръкописа дава нови сведения и за живота на месемвриецата Маргарит Константинидис, който е един от авторите на кондиката, а също и на първото краеведско изследване на Несебър, издадено през 1945 г.⁶ Проф. Мутафов въвежда в обръщение и много сведения от църковния и културния живот на късносредновековния Несебър. Приносно е установяването на произхода на мощите на св. Теодор Тирон и св. Теодор Стратилат, които попадат в Несебър през 1859 г. след кончината на родения в града бивш вселенския патриарх Констанций II.

Тук е мястото да се отбележи и приносът на проф. Мутафов при анализа и популяризирането на петте мощехранителници, които днес се съхраняват в църквата „Успение Богородично“ на с. Неа Месемврия в Гърция. Мощите са изнесени от Несебър през 1925 г. от гръцки изселници и за първи път се публикуват техни фотографии с опит за идентификация и датировка.

⁴ Карайотов, И. Остров Света Анастасия. Бургас, 2004.

⁵ Чилев, П. Месемврийска кондика (codex). – Периодическо списание на Българското книжовно дружество, LXIX, свезка 9-10, 1908, 608-620.

⁶ Κωνσταντινίδης, Μ. Η Μεσημβρία του Ευξείνου. Αθήνα, 1945.

Представеният в приложенията епиграфски материал с коментари и превод на български също е важен за бъдещите изследвания на Новата митрополия и на Несебър. Тук са анализирани и надписи, публикувани от Маргарит Константинидис, които отдавна са в неизвестност или вече не са запазени.

Научните приноси и новите моменти в текста на дисертацията го правят актуален и следва да бъде намерена подходяща форма за неговото публикуване. Затова си позволявам да направя и някои препоръки. Една от тях е в посока на преосмисляне на хипотезите и изводите, направени във връзка с промяната на посвещението на Новата митрополия от „Св. Богородица Живоносен източник“ на „Св. Стефан“. Според старите публикации това се случва през XIX в., след като друга несебърска църква, посветената на св. Стефан, потъва в морето. Така в дисертацията е акцентирано върху идеята за двойното посвещение на църквата, а във връзка с пренесените мощи на св. Стефан е обърнато специално внимание върху двустранната икона на Христос Велик архиерей и фигурите на св. Евпъл, св. Модест и св. Стефан с житийни сцени (АМ-Несебър, инв. № 13, 125x87). Двойното посвещение обаче е дискуссионно, тъй като Новата митрополия е преименувана на „Св. Стефан“ едва през 1906 г., след предоставянето ѝ на българското църковно настоятелство.

Изследването само на запазените в църквата икони също има нужда от преосмисляне, тъй като повечето от тях са поставени на иконостаса през последните години. Известно е, че повечето икони от Новата митрополия са прибрани още през 20-те г. на XX в. и днес са част от колекциите на Националния исторически музей, Националния археологически институт с музей при БАН и Градската художествена галерия в Пловдив. В тази връзка смятам, че е необходимо анализирането и на епиграфския материал от останалите иконописни произведения, свързани с Новата митрополия. Разбира се, иконописното наследство на Несебър от поствизантийския период е значително и изследването на запазения епиграфски материал е само едно пожелание, насочено към бъдещите проучвания на проф. Мутафов.

Поради своята извънредна универсална стойност Несебър е вписан в Списъка на Световното наследство преди близо четири десетилетия (1983 г.). Изненадващо е, че за този дълъг период научните изследвания и изданията, посветени на църковното изкуство на Несебър, са малко на брой, което е сериозен пропуск на съвременната българска наука⁷. Дисертационният труд на проф. Мутафов е начало на нов етап в

⁷ Тук е мястото да подкрепя проф. Мутафов в изказаното в увода съжаление, че монографията на проф. Георги Геров за Новата митрополия все още не е издадена.

осмислянето и изследването на богатото епиграфско и художествено наследство на този изключителен град. Убеден съм, че разширяването на границите на познанието е неотменна част от опазването на Несебър. Затова гласувам за присъждането на н. с. „доктор на науките“ на Емануел Стефанов Мутафов.

28 февруари 2022 г.